

Van visie naar praktijk

Voorbeelden voor burgerschapsvorming in het mbo

Voorwoord

Mbo-scholen hebben een drievoudige opdracht: studenten opleiden voor een beroep, voor een vervolgopleiding en hen voorbereiden op volwaardige deelname aan de maatschappij.

Een flinke klus, zeker met de heterogene studentenpopulatie in uw achterhoofd. Reden voor u om voor maatwerk te kiezen en samen met de opleidingsteams op een passende manier vorm te geven aan de burgerschapsopdracht. Dat kan alleen als er een gezamenlijk geformuleerde, gedragen visie op burgerschapsvorming ligt. Maar hoe formuleert u die visie en hoe laat u die vervolgens terugkomen in de onderwijsactiviteiten?

Om het proces van visievorming te faciliteren heeft een groep docenten van het Netwerk burgerschap mbo samen het instrument 'Een goed gesprek over burgerschap' ontwikkeld. Zo gaan docenten en andere onderwijsprofessionals samen het gesprek aan over burgerschapsvorming.

In de ontwikkelingsfase van dit instrument zaten de docenten met een aantal kritische vrienden om tafel en rees de vraag: waar willen we eigenlijk dat dit gesprek over gaat, wat zijn de onderliggende vragen? Als antwoord daarop zijn zes uitgangspunten geformuleerd, die de basis zijn gaan vormen van het instrument:

- Burgerschapsonderwijs is de verantwoordelijkheid van het hele team;
- De visie van de school is te herkennen in de onderwijsactiviteiten;
- De school draagt bij aan de democratische rechtsstaat;
- Leren is gekoppeld aan het 'echte' leven;
- We hechten veel belang aan het scherpen van de kritische denkvaardigheden van onze studenten;
- Burgerschapsvorming is gekoppeld aan de beroepsvorming.

Afhankelijk van waar u de prioriteit legt, kunt u als school samen met de onderwijsteams kijken hoe u deze uitgangspunten laat terugkomen in de onderwijsactiviteiten. Daarbij kunt u zich laten inspireren door voorbeelden uit de praktijk. In deze brochure staan er zes. Stuk voor stuk verhalen van mbo-scholen die vanuit één van de zes genoemde uitgangspunten tot mooie, leerzame en concrete activiteiten zijn gekomen. De verhalen van bevlogen docenten bieden ook nog eens handige tips. Deze brochure is niet richtinggevend, maar toont een selectie van praktische, interessante en vooral inspirerende voorbeelden.

Bent u enthousiast geworden? U kunt 'Een goed gesprek over burgerschap' aanvragen via het Netwerk burgerschap mbo.

Veel plezier met lezen!

Netwerk burgerschap mbo

'Ik ben zelf erg nieuwsgierig en ik wil ook graag anderen verder laten kijken dan hun neus lang is. Via de projecten die we met het Issue Council bedenken, proberen we studenten in contact te brengen met elkaar en met de wereld. Zodat we, als we klaar zijn met onze opleiding, niet alleen een vak hebben geleerd, maar ook weten hoe de samenleving werkt.'

Nienke Blanc
tweedejaars studente mediaredactie

'Studenten weten het beste wat er leeft'

Burgerschapsvorming als gezamenlijke verantwoordelijkheid

Hoe neem je studenten mee in de 'actieve bevordering van de basiswaarden van de democratische rechtsstaat'? Hoe ga je in gesprek over democratie, vrijheid, terrorisme en populisme? Cibap, vakschool voor verbeelding in Zwolle, ziet burgerschapsvorming als gezamenlijke verantwoordelijkheid van het team en pakt deze dialoog schoolbreed aan. De school kiest de onderwerpen hiervoor altijd in overleg met de studenten. Bovendien gebruikt Cibap een werkvorm die past bij de leeftijd van de studenten én bij hun fascinatie voor beeld: de visuele dialoog.

Wie de centrale hal van Cibap binnenkomt, kan zomaar op een wand met volgeschreven geeltjes stuiten. Je loopt dan eigenlijk een schoolbrede les burgerschapsvorming binnen, in de vorm van een visuele dialoog. Studenten gaan niet klassikaal met elkaar in gesprek, maar uiten hun standpunt visueel, bijvoorbeeld op een post-it of een sticker. Die plakken ze op een centrale plek in de school. 'Zo halen we de discussie uit de klas en kan de hele school deelnemen aan dezelfde dialoog. Studenten zien hoe de discussie zich ontwikkelt doordat de deelnemers er steeds nieuwe standpunten aan toevoegen. In de lessen zetten ze de dialoog voort,' legt Ilse Ouwens, meesterdocent omgevingsbewustzijn aan Cibap, uit. De werkvorm van de visuele dialoog was haar idee.

Omgevingsbewustzijn in het DNA

Bij Cibap is burgerschapsvorming onderdeel van de kerncompetentie omgevingsbewustzijn. Juist omdat het een kerncompetentie is voor alle studenten, komt het – op een concrete en beroepsgerichte manier – in elke les terug. Het moet echt in het DNA van de student komen te zitten. Het is de verantwoordelijkheid van het hele team om dit te bewerkstelligen. 'Omgevingsbewustzijn is een combinatie van bewustzijn van en nieuwsgierigheid naar de omgeving in het algemeen en het vakgebied in het bijzonder', doceert Ilse. 'Hier valt burgerschapsvorming onder, en reflectie, (loopbaan)ontwikkeling en functioneren. Maar het kent ook een ethische component: de student leert om verantwoord en respectvol om te gaan met materialen, bronnen en mensen en te zorgen voor een veilige werkomgeving. Dit moet de student straks op de werkvloer vanzelfsprekend in zijn werk betrekken.'

Issue Council

De onderwerpen voor de visuele dialoog worden gekozen door het Issue Council, een soort studentenraad. Ilse: 'De studenten van het Issue Council kiezen ongeveer

vijf keer per jaar een onderwerp dat actueel is of leeft onder studenten. Dat weten ze zelf het beste. Sommige onderwerpen liggen voor de hand, zoals Bevrijdingsdag of coming out-day. Andere ontstaan spontaan, zoals de aanslag op Charlie Hebdo begin 2015. Of recenter: de aanslag tijdens het concert van Ariana Grande in Manchester. Dat leefde enorm op school: veel studenten waren net een week eerder naar haar concert in Nederland geweest.'

Natuurlijke nieuwsgierigheid

Volgens Ilse werkt de visuele dialoog heel goed bij de studenten van Cibap, omdat ze een natuurlijke nieuwsgierigheid hebben naar de meningen binnen hun *peer group*. En natuurlijk omdat ze erg visueel zijn ingesteld. 'We hadden tijdens de verkiezingen bijvoorbeeld een wand gemaakt met stellingen uit de stemwijzer. Studenten konden met rode of groene stickers aangeven of ze het ermee eens waren. In de klas werkten ze de stellingen verder uit. Als iemand het oneens was met een stelling met veel groene stickers, vroeg hij zich soms even af of hij wel een andere mening mocht hebben. Maar in een democratische rechtsstaat mag dat natuurlijk gewoon. Het is heel mooi dat ze dat op deze manier beseffen. Een ander thema was "Kom in verzet", tijdens de vredesweek – omdat winnaars van de Nobelprijs voor de vrede vaak in verzet kwamen. Onze studenten konden aangeven waartegen zij in verzet kwamen. Dat waren de "gewone" dingen als inkomensverschillen of discriminatie op grond van gender of seksuele geaardheid. Wat ik echt opvallend vond, was dat ze in verzet kwamen tegen het beeld dat de maatschappij heeft van het mbo. Er zijn datingsites en verzekeringen speciaal voor hogeropgeleiden, maar niet voor mbo'ers. Alsof ze er niet toe doen. Daar gaan we zeker nog mee aan slag!'

.....

Tips van Ilse

- ▶ Betrek studenten bij burgerschapsvorming. Zij weten wat leeft en of iets werkt. Zij boren andere bronnen aan dan je zelf doet.
- ▶ Stimuleer de visuele dialoog als instrument bij burgerschapsvorming. Hierdoor ontstaat een ander soort interactie.
- ▶ Zorg bij schoolbrede activiteiten burgerschapsvorming dat het hele team dit terugkoppelt in de lessen. Dit levert het meeste leerrendement op.

.....

Agree to disagree

Kritische denkvaardigheden à la Entree mboRijnland

Samen koken lijkt op het eerste gezicht niets te maken te hebben met het ontwikkelen van kritische denkvaardigheden. Maar bij de entree- en niveau 2-opleidingen van mboRijnland is de ontwikkeling van deze vaardigheden dusdanig in het onderwijs vervlochten, dat ook tussen de potten en pannen volop aandacht is voor de vier fases van kritisch denken – verzamelen, beoordelen, analyseren en concluderen.

‘Ik zeg weleens dat “Entree” één grote burgerschapsopleiding is.’ Aan het woord is Korina Wijga, docent bij Start Up 1-2, een traject van mboRijnland voor jongeren die door hun houding, gedrag of gebrek aan vaardigheden tussen wal en schip dreigen te vallen. Aanmelding van deze kwetsbare jongeren geschiedt via de gemeente. Het is een groep waarvoor de ontwikkeling van kritische denkvaardigheden van groot belang is, beaamt Korina: ‘Wij doen er daarom alles aan om deze studenten in staat te stellen te reflecteren op hun eigen gedragingen en morele opvattingen.’

Perspectieven innemen

Gedurende het schooljaar leren de studenten bij mboRijnland de vier fases van kritisch denken – verzamelen, beoordelen, analyseren en concluderen – onder de knie te krijgen. Dit begint met bewustwording (wat zijn kritische denkvaardigheden en waarom zijn ze zo belangrijk?) en wordt vervolgens in verschillende lessen en opdrachten verweven. De ontwikkeling die deze Entree-studenten doormaken, wordt vastgelegd in STARR-reflectieformulieren.

Dilemma voorleggen

‘Informatie verzamelen doen studenten sowieso, maar binnen de lessen burgerschap waar kritische denkvaardigheden centraal staan, gebeurt dit explicieter’, legt Korina uit. ‘Zij moeten beredeneren welke stappen ze zetten, waar zij de informatie vandaan halen en hoe ze omgaan met de informatie die ze vinden. Daarbij is het dan weer belangrijk dat ze leren de informatie door diverse brillen te bekijken: de studenten nemen verschillende perspectieven in. Een mooie vorm om dat te leren is debatteren. Dat gaat stap voor stap. Eerst leg ik de studenten een dilemma voor. Bijvoorbeeld: eerlijk verliezen of vals winnen? Ze moeten hun gemaakte keuze beargumenteren. Ik speel de tegenpartij en stel kritische vragen. Zo leren de studenten hoe ze het debat het beste kunnen aangaan: gewapend met feiten of bijvoorbeeld vanuit hun emotie. Vervolgens poneer ik een stelling, waarvoor de studenten op internet informatie opzoeken. Ik gebruik bij voorkeur extreme stellingen, zoals: “Iedereen moet tot 12 jaar genderneutraal gekleed worden”. Dan hebben de studenten vaak direct een mening. Vervolgens moeten ze juist de andere mening

'Ik ben het volledig eens met de Vlaamse filosoof Tinneke Beeckman die stelt dat je kritisch denken niet moet verwarren met argwanend denken. Het mag toch niet zo zijn dat een student denkt: 'Ik moet kritisch zijn, ik ga alles afkeuren of aan alles twijfelen.' We moeten ervoor waken dat we daarin doorschieten.'

Korina Wijga

gaan verdedigen. Doordat ze een standpunt moeten vertegenwoordigen dat ze zelf niet onderschrijven, leren ze heel bewust de stappen te doorlopen.'

Agree to disagree

De docent moet bij een dergelijk debat wel een sterke gespreksleider zijn. 'Anders verزند je in welles-nietesdiscussies of voeren de emoties de boventoon. Ik wijs steeds de student aan die zijn of haar zegje kan doen, zodat ook de stillere studenten aan het woord komen. Als gespreksleider moet je er ook echt voor zorgen dat je vanaf het prille begin de juiste sfeer creëert. Een sfeer waarin we elkaar in de waarde laten. Waarin we respect hebben voor elkaars mening – agree to disagree – en waarin het niet erg is als je even niet uit je woorden komt. Het kan er in het debat soms hard aan toe gaan, maar dan zie ik mijn studenten in de pauze toch weer gezellig samen kletsen en grappen maken. Dat is mooi om te zien.'

Kritisch koken

Ook buiten het klaslokaal werken de studenten aan hun kritische denkvaardigheden. Korina noemt een voorbeeld: 'Voor het onderdeel Voeding moeten onze studenten samen een maaltijd bereiden. Ze gaan dan eerst informatie verzamelen over verschillende eetgebruiken, zoals de Schijf van Vijf of de Voedselzandloper. Daarbij zoeken ze dan recepten. Vervolgens gaat de groep één recept kiezen – een spel van beargumenteren en elkaar overtuigen. Daarna bereiden ze het recept.' Bij de afsluiting brengen de studenten onder woorden wat ze hebben gedaan en wat voor impact dit had. En zo levert ook samen koken een bouwsteen op in de ontwikkeling van die zo essentiële kritische denkkraft.

.....

Tips van Korina

- ▶ Zorg ervoor dat alle docenten in een team weten wat 'kritische denkvaardigheden' zijn, hoe je deze aan kunt leren en wat het belang ervan is.
- ▶ Borg de visie en de uitvoering van Loopbaan & Burgerschap in je organisatie, zodat alle betrokken docenten kritische denkvaardigheden op eenzelfde manier in hun lessen behandelen.
- ▶ Maak het thema 'Kritische denkvaardigheden' zo concreet mogelijk. Dat kan met een werkstuk of bijvoorbeeld met een reflectieformulier. Zo heb je gedurende het schooljaar enkele momenten waarop je iets dat toch wat vaag is, concreet maakt.

.....

'De mens is meer dan een optelsom van competenties'

Landstede MBO vertaalt schoolvisie in activiteiten burgerschapsvorming

Bij Landstede MBO zijn zingeving, ethiek en dialoog een belangrijk onderdeel van de visie op burgerschap. Niet alleen in het lesrooster, maar als volwaardig onderdeel van de schoolvisie. Groot succes was de themadag met gastsprekers vanuit verschillende religies, die de mbo-school dit jaar organiseerde.

Hoe leeft een boeddhist? Is er leven na de dood? Waarom mogen priesters niet trouwen? Hoe kijken moslims aan tegen homoseksualiteit? Vragen die iedereen zichzelf weleens stelt. Bij Landstede MBO gaan ze er actief mee aan de slag. Als christelijke school ziet Landstede MBO zingeving, ethiek en dialoog – naast leren en ondernemendheid – als een belangrijk onderdeel van burgerschapsvorming. Dus krijgen studenten volop de ruimte om hiermee aan de slag te gaan. Door vragen te stellen aan docenten, maar ook tijdens georganiseerde themasessies.

Veilig baken

'Een mens is meer dan een optelsom van competenties en waarneembaar gedrag', stelt profielmanager Nieke Jansen. 'Leren omgaan met zingevingsvragen, een weg vinden in ethische dilemma's en leren leven in dialoog met anderen zijn daarom wezenlijk onderdeel van onze opleidingen. Zeker in de wereld van nu, waarin diversiteit en sociale spanningen het soms lastig maken voor de student om zich veilig te voelen en een eigen weg te vinden. We vinden het onze pedagogische opdracht om daarvoor ruimte te scheppen; door te luisteren.'

Integraal onderdeel

Het burgerschapsprogramma bij Landstede MBO is een onderdeel van het curriculum van alle opleidingen, voor alle studenten gedurende hun hele opleiding. Het programma bestaat uit vier trajectlijnen: Leren en Loopbaan, Burgerschap, Vitaal Burgerschap en Zingeving, Ethiek en Dialoog. Hoe onderwijsteams deze lijnen binnen Landstede MBO invullen, is een vrije keuze. Sammie Visser, docent luchtvaartdienstverlening bij de opleiding Toerisme en daarnaast coach, vertelt hoe haar onderwijsteam dit aanpakt. 'Iedere docent is ook coach in burgerschap. Of dat nu gaat over leren, ondernemendheid of zingeving, ethiek en dialoog. Inhoudelijk dragen we het stokje om de tien weken aan elkaar over. In die tien weken zorgen

'Op de themadag bezocht ik een lezing van een soldaat van het Leger des Heils. Ik was verbaasd om te horen dat ze zo veel meer deden voor de maatschappij dan alleen kleding inzamelen. Heel leerzaam vond ik het ook om daarna van de anderen uit mijn basisgroep te horen naar wie zij hadden geluisterd en wat ze daarvan vonden. Echt een dag om erin te houden voor de eerste- en tweedejaars!'

Manouk van den Berg
tweedejaars student opleiding
Luchtvaartdienstverlening

we er als coaches voor dat studenten in totaal 12,5 uur besteden aan burgerschapsvorming. Afhankelijk van het thema kiezen we daar een geschikte vorm bij; dat kan individuele coaching zijn, groepsopdrachten of een themadag.'

Themadag

Als coach organiseerde Sammie voor zingeving, ethiek en dialoog een themadag met gastsprekers die een religie dan wel levensbeschouwing vertegenwoordigen. 'Wij zijn een christelijk mbo en daarbij is er ruimte voor iedere religie en culturele achtergrond. Helaas is het niet vanzelfsprekend dat personen met fundamenteel verschillende levensvisies respectvol met elkaar omgaan. We vinden het daarom belangrijk dat mensen elkaar echt ontmoeten. Zo ontdek je niet alleen dingen van een ander, maar ook van jezelf.' Sammie mailde spontaan drie vertegenwoordigers van een religie – een zenboeddhist, een soldaat van het Leger des Heils en een Dominicaan – om hen uit te nodigen om te komen spreken op de themadag. Binnen een week kreeg ze van alle drie een reactie. 'Dat gaf mij zo veel vertrouwen, dat ik meer mensen ben gaan benaderen. Met succes, want uiteindelijk hadden we twaalf sprekers die ieder een andere levensvisie vertegenwoordigen.'

Razend enthousiast

De sprekers vertelden over hun kijk op het leven aan de hand van vragen van studenten. 'Ze mochten alles vragen en dat deden ze dus ook', aldus Sammie. 'Dat varieerde van "Hoe kijkt u aan tegen homoseksualiteit?" tot aan "Waarom mag u geen liefdesrelatie hebben?" Een jongen droeg na afloop spontaan een gedicht voor aan de spreekster.' Na afloop van de ontmoetingen gingen de studenten – in totaal 120 eerste- en tweedejaars – terug in de setting van hun basisgroep om hun ervaringen te delen. Iedereen was razend enthousiast. 'De volgende keer wil ik het omdraaien: dan haal ik de sprekers niet hiernaartoe, maar ga ik met deze studenten naar hen toe. Ik kijk er nu al naar uit. De studenten ook, denk ik, want die vroegen of we zoiets niet iedere week kunnen doen.'

.....

 Tips van Nieke en Sammie

- ▶ Handel niet vanuit de houding dat je alle wijsheid in pacht hebt, maar sluit aan bij de beleving van de studenten en creëer een platform voor hen.
- ▶ Bied ruimte aan studenten om met eigen vragen aan de slag te gaan en denk op een open manier met hen mee, vanuit je eigen levenservaring.
- ▶ Verbind geen voorwaarden aan burgerschapsvorming. Laat de studenten het gewoon beleven.

.....

Betere zorgverleners, betere burgers

Burgerschapsvorming door levensechte ervaringen

Burgerschap gaat niet alleen om vorming binnen de school, vindt het team van Verzorging en Verpleging van ROC de Leijgraaf. De school kiest naast klassikale aandacht voor burgerschap voor levensechte ervaringen en activiteiten buiten de school. Zoals begeleiding bij de pelgrimage naar Lourdes. 'Een intense ervaring, die nog lang doorwerkt', vertelt docent verpleging & verzorging Helga Rietbergen.

Elk jaar ondernemen Helga Rietbergen en Mariëlle den Otter, allebei docent bij ROC de Leijgraaf, de pelgrimage naar Lourdes, het katholieke bedevaartsoort in de Pyreneeën. Ze reizen niet alleen: steeds gaan zeven studenten uit het derde en vierde jaar mee om, samen met 110 andere vrijwilligers, 480 hulpbehoevende pelgrims te begeleiden. De reis is een van de buitenschoolse activiteiten en levensechte ervaringen die ROC de Leijgraaf in het kader van burgerschapsvorming organiseert. 'De pelgrims krijgen van onze studenten in principe dezelfde zorg als thuis, bijvoorbeeld thuiszorg of verpleeghuishouding', vertelt Helga. 'Verder begeleiden we de pelgrims overdag, naar de mis of gewoon naar een terrasje. Onze studenten doen er praktijkervaring mee op, maar belangrijker is dat ze kennismaken met "zorg zoals zorg bedoeld is": aandacht geven, met elkaar praten, een band opbouwen; zorgen zonder protocollen en tijdschema's. Het is vaak een intense ervaring, die nog lang doorwerkt. Terug in de Nederlandse praktijk geven onze studenten zorgvragers vaak meer bewuste aandacht. Dat doet de zorgvragers deugd, én de zorggevers. Zo coachte ik een keer een studente bij wie de stage niet goed verliep, omdat ze tegen regels en protocollen aanliep. Toen hebben we teruggegrepen op Lourdes en de essentie van zorgen die ze daar had ervaren. Daarna verliep haar stage prima. Daarom is het belangrijk dat docenten meegaan en de ervaringen delen met de studenten. Dan kun je er later op terugkomen.'

Luisteren, afstemmen en communiceren

Ook Bosnië is voor ROC de Leijgraaf een reisbestemming voor burgerschapsvorming. Bij deze buitenschoolse activiteit – die plaatsvindt in samenwerking met de afdeling techniek – werken studenten mee aan een maatschappelijk project waarbij ze iets opknappen uit een oorlogsgebied. Een school of een ziekenhuis bijvoorbeeld. Verder bekijken ze de omgeving en spreken ze met bewoners. 'De studenten merken welke gaten – materieel en geestelijk – een oorlog slaat en hoe lang het duurt voordat een land en de mensen er na een oorlog weer bovenop komen,' licht Helga toe. 'Daardoor beseffen ze hoe gelukkig we zijn in Nederland en

dat het de moeite waard is dat zo te houden.'

Voor een derde voorbeeld keren we terug naar zorg en welzijn in eigen land: het levensboek dat studenten in hun eerste jaar maken voor mensen uit een zorginstelling. Dit boek brengt het levensverhaal van een zorgvrager in beeld. 'Zo leren onze studenten luisteren, afstemmen en communiceren,' legt Helga uit. 'Dit zijn wezenlijke competenties in de zorg: je moet weten wat een zorgvrager echt nodig heeft. Wat ook mooi is: onze studenten krijgen al vroeg in hun opleiding meer begrip voor het leven dat aan de ziekte voorafging.'

Nadenken over hun rol

Natuurlijk is burgerschapsvorming ook onderdeel van de lessen op school. Daarbij staat de verhouding zorgverlener-burger centraal. 'Wij willen van studenten betere zorgverleners maken, en bewuste burgers. Die snappen wat een democratische rechtstaat inhoudt. Die nadenken over hun rol als zorgverlener binnen de samenleving en hoe dat hen als burger beïnvloedt. En andersom,' vertelt Helga. 'Dit betekent dat we in de lessen aandacht besteden aan de houding van de zorgverlener tegenover de zorgvrager, aan collegialiteit en de rol van een medewerker in een zorginstelling. Maar we gaan bijvoorbeeld ook in op de gevolgen voor de praktijk van de zorg als je op een bepaalde politieke partij stemt. In die discussies realiseren studenten zich dat er een bredere context is. Dat was heel duidelijk bij het vluchtelingenvraagstuk. Eerst keken ze alleen naar de gevolgen hier in Nederland, maar ze kregen steeds meer oog voor de omstandigheden van de vluchtelingen zelf. Ik merk dat studenten in hogere leerjaren volwassener en genuanceerder zijn over zulke kwesties. Ze leren veel van deze lessen. Over maatschappelijke kwesties, over de zorg, én over zichzelf.'

.....

Tips van Helga

- ▶ Laat docenten en studenten dezelfde ervaringen delen. Dan kun je erop terugkomen, de ervaring bespreken.
- ▶ Denk na over welke studenten je laat meedoen aan een bepaalde activiteit. Soms nemen we bewust een student mee met stagnaties in het leerproces, omdat je dan grote stappen kunt maken.
- ▶ Bereid studenten goed voor op wat ze gaan doen en waarom.

.....

'Voor mij was aandacht geven altijd al een belangrijk onderdeel van zorgen. De Lourdesreis heeft dat versterkt. Ik had toen echt de tijd om met cliënten in gesprek te gaan. Nu loop ik stage in een instelling voor dementerende ouderen. Als ik hen bewust aandacht geef, al is het maar tien minuten, worden ze rustiger. Aandacht geven heeft een enorm positief effect, op hen én op mij.'

Kristie Huijben
vierdejaars studente Verpleegkunde

.....

'Het is fijn om naast mijn ouders iemand te hebben die mij op een hele andere manier laat zien wat ik met mijn toekomst kan doen. Mijn ouders kennen mij al heel lang. Heel vertrouwd natuurlijk, maar soms ook een valkuil. Mijn mentor kijkt met een frisse blik naar mij en dat is een verrijking.'

Annet Zwama
derdejaars studente
verpleegkunde

.....

Rolmodel bij vragen over leven en werk

Burgerschapsvorming koppelen aan arbeidsmarkt

Al twintig jaar is Friesland College betrokken bij het MentorProgramma Friesland. Wat ontstond als een begeleidingstraject voor anderstaligen, is inmiddels uitgegroeid tot een succesvolle aanpak voor mbo-studenten die graag leren van de levens- en werkervaring van anderen. Coördinator Szilvia Simon: 'Je ziet het zelfvertrouwen van een jongere groeien.'

Stel, je bent derdejaars verpleegkunde en denkt: 'Is dit het nou?' Het overkwam Annet Zwama. 'Ik had al verschillende stages gelopen, maar die hadden mijn passie niet echt aangewakkerd. Samen met mijn mentor Francien – ze is een paar jaar ouder dan ik en heeft al werkervaring – kijk ik wat mijn mogelijkheden zijn voor de toekomst. Welke vervolgopleidingen zijn bijvoorbeeld interessant? Misschien ga ik wel hbo-v of fysiotherapie doen of lesgeven aan kinderen met een visuele handicap. Francien helpt me echt op weg en verruimt mijn blik op de toekomst. Of die nu in de verpleegkunde ligt of elders. De gesprekken met haar helpen mij te ontdekken wat ik belangrijk vind in het leven.'

Investering

Het verhaal van Annet staat niet op zich. Talloze jongeren worstelen met vragen in hun leven waar ze op school niet één, twee, drie een antwoord op krijgen. 'Wat wil ik in het leven? Hoe kan ik iets betekenen voor anderen? Hoe vind ik straks een baan die bij mij past?' Daarom richtte de mbo-school twintig jaar geleden samen met instellingen uit de hele regio – zowel mbo's als hbo's – het MentorProgramma Friesland op. 'Jongeren hebben rolmodellen nodig, gidsen om de weg te vinden in het leven. Vaak zijn die in de naaste omgeving te vinden, maar soms ook niet', vertelt Szilvia Simon. 'Nu blijkt uit onderzoek dat 76 procent van de jongeren in staat is om zijn eigen mentoring te organiseren, bijvoorbeeld door zijn netwerk aan te spreken. De resterende 24 procent die dat niet kan, helpen wij graag op weg met ons programma.'

Maatwerk

Studenten van het Friesland College die behoefte hebben aan een mentor, kunnen zich aanmelden voor het MentorProgramma. Zij worden gekoppeld aan iemand die goed bij hen en hun vraag past. Szilvia: 'Die koppeling is op maat en daarom kijken wij altijd naar de vraag achter de vraag. Wat wil iemand werkelijk leren? Wat zijn zijn of haar persoonlijke doelen? Daar zoeken we een geschikte mentor bij. Dat kan iemand uit het bedrijfsleven zijn of een hbo-student, in ieder geval is het iemand

die de student op weg kan helpen en kan vertellen over zijn eigen successtrategie. Een mentor en mentee zien elkaar op regelmatige basis, zo vaak als ze zelf willen. En de mentor-menteerrelatie duurt zo lang als ze zelf willen.'

Goed voor de regio

In Friesland zijn inmiddels zo'n driehonderd mentoren actief vanuit het bedrijfsleven, overheden en hogescholen. Klinkende namen daarbij zijn Achmea, Philips, de gemeente Leeuwarden en de provincie Friesland. 'Maar ook het MKB is sterk vertegenwoordigd, vanuit alle sectoren', aldus Szilvia. 'Samen vormen ze een sterk netwerk, dat zorgt voor verbinding tussen personen en organisaties op verschillende niveaus. Dus niet alleen de student heeft er baat bij, de hele regio Friesland plukt er de vruchten van. De mentoren blijven jarenlang in het netwerk zitten, wat aangeeft dat ze er een grote meerwaarde in zien.'

Verschillende kanalen

Studenten weten het MentorProgramma goed te vinden, laat Szilvia trots weten. 'Per jaar zijn er in totaal – dus niet alleen van onze school, maar ook van ROC Friese Poort en Nordwin College – wel zo'n driehonderd mbo-studenten die zich aanmelden. Dat gebeurt via docenten, studieloopbaanbegeleiders, decanen en medestudenten. In lessen over loopbaan, burgerschap en ondernemendheid en in de verschillende keuzedelen maken studenten bovendien kennis met het Mentor-Programma. Via verschillende kanalen kunnen studenten dus van het programma vernemen.'

Verrijking

De ontmoetingen tussen mentor en mentee leiden soms tot echte eye-openers, stelt Szilvia. Het relaas van Annet is daar een prachtig voorbeeld van. 'Het is zo'n krachtig concept: een mentor deelt zijn levens- en werkervaring met de mentee. En het werkt: of het nu om coaching op de werkvloer gaat of een andere vorm van mentoring, jongeren worden aangesproken op hun sterke punten, op hun talenten. Ze voelen zich geïnspireerd en raken gedurende het traject steeds meer overtuigd van hun kwaliteiten en mogelijkheden.' En het is niet alleen de mentee die hiervan profiteert, zegt Szilvia. 'Ook voor de mentor is het een verrijking. Je eigen werk- en levenservaring delen, maakt jezelf ook weer een stukje wijzer.'

.....

 Tips van Szilvia

- ▶ Ga uit van de vraag van de student en match deze met het aanbod van de mentor.
- ▶ Besef dat mentorschap een preventief middel is, niet probleemoplossend.
- ▶ Werk met empowering, ga uit van de kracht in de mens.

.....

Politiek is geen ver-van-mijn-bed-show

De school levert een bijdrage aan de democratische samenleving

Vakschool SintLucas ontwikkelde een lessenreeks waarin studenten op zoek gaan naar hun eigen waarden in combinatie met politieke waarden. SintLucas kiest in de uitwerking voor visuele vormen, zoals het een school voor creatief-technische opleidingen betaamt.

Politiek betrokken studenten die massaal gaan stemmen, welk mbo droomt daar niet van? SintLucas kreeg het voor elkaar bij de Tweede Kamerverkiezingen van vorig jaar, met dank aan de wijze waarop de school de lessen burgerschapsvorming insteekt. 'Zelf nadenken waar je voor staat. Positie bepalen ten opzichte van anderen en kijken hoe publieke waarden tot uiting komen in politieke standpunten. Dat leren onze studenten', vertelt docent en curriculum verantwoordelijke Gitty van der Kruit. 'Door na te denken wat je zelf van iets vindt en dit te koppelen aan standpunten die verder in de media naar voren komen en aan standpunten van politieke partijen, maak je het leren persoonlijk en betekenisvol. Met bij ons als klinkend resultaat dat onze studenten van 18 jaar en ouder de weg naar de stembus hebben gevonden bij de landelijke verkiezingen.'

Gefundeerde mening

Gitty is duidelijk trots. Terecht, want het succes op SintLucas komt niet uit de lucht vallen. De school doet er veel aan om de studenten politiek bewust te maken. Zo organiseren de teams ieder jaar netwerkweken over een maatschappelijk thema, altijd in de context van mode, media en kunst. Studenten doen dan bijvoorbeeld onderzoek naar de kledingindustrie. Daarnaast geeft Gitty samen met twee collega's tweedejaars studenten op mbo 4-niveau twee jaar lang lessen burgerschap. Deze lessenreeks ontwikkelde Gitty speciaal voor de school. Insteek daarbij is telkens de politiek. Gitty: 'Aan de hand van verschillende thema's gaan de studenten aan de slag met de vragen: wat spreekt mij aan, wat vind ik daarvan en wat vinden politieke partijen daarvan? Vaak kiezen we voor grote politieke thema's, omdat over dit soort onderwerpen vaak hele stellige meningen zijn. Als voorbeeld noemt Gitty de doodstraf. '60 tot 70 procent van de jongeren blijkt voor de doodstraf te zijn, maar juist door een thema van verschillende kanten te belichten, ontdekken studenten de nuance en realiseren ze zich dat er meer bestaat dan het principe "oog om oog, tand om tand". Niet dat ze per se tegen de doodstraf moeten zijn, maar het gaat erom dat ze een eigen, gefundeerde mening leren ontwikkelen en niet klakkeloos kopiëren wat ouders, *peers* of de media zeggen.'

Kritische denkvaardigheden

Kritische denkvaardigheden spelen een belangrijke rol in de lessen. ‘De studenten staan stil bij wat ze nu eigenlijk zeggen over een bepaald onderwerp, leren verschillende bronnen te raadplegen en deze bronnen op waarde te schatten. Facebook en Instagram zijn geen nieuwssites, GeenStijl doet aan effectbejag, enzovoort.’ Thema’s worden meestal in kleine groepjes uitgewerkt om daarna het resultaat klassikaal te bespreken. De studenten werken met mindmaps waarin zowel eigen waarden als waarden van de samenleving en politieke waarden staan. ‘Maar we zijn natuurlijk niet voor niets een beeldende opleiding’, stelt Gitty. ‘We doen veel met beeld en kiezen in de themaweken bijvoorbeeld soms voor visuele werkvormen, zoals video’s. Uiteindelijk krijgen alle opdrachten uit de lessen een mooi plekje in hun digitale portfolio.’

Politiek gaat leven

Gitty heeft onlangs het effect van haar lessen onderzocht tijdens haar masteropleiding Leren en Innoveren. ‘Er kwam uit dat de studenten zich door de lessen meer politiek betrokken en vaak ook geïnspireerd voelden. Normaal gesproken vinden jongeren politiek een ver-van-mijn-bed-show, maar uiteindelijk krijgt iedereen met politiek te maken. Je wilt niet weten hoe weinig jongeren naar de stembus gaan; maar door niet te stemmen, stem je toe.’ Voor Gitty genoeg reden om de landelijke verkiezingen van 2017 aan te grijpen om de verschillende partijprogramma’s samen te analyseren in de les. ‘Uiteindelijk hielden we een soort mini-verkiezingen binnen de school. Het resultaat is dat de verkiezingen echt gingen leven onder de studenten. Prachtig om te zien dat zo veel van hen gingen stemmen. Hopelijk bij de gemeenteraadsverkiezingen dit jaar weer!’

.....

 Tips van Gitty

- ▶ Ontwikkel je een visie op burgerschap, doe dat dan samen met collega’s. Ga in gesprek met elkaar: ‘wat vind je belangrijk?’
- ▶ Blijf met je lessen dicht bij de belevingswereld van de student. Geef keuzevrijheid bij het bepalen van het onderwerp van de les.
- ▶ Laat de lessen en opdrachten aansluiten op datgene wat jouw school onderscheidt van andere. SintLucas is een school voor beeldende opleidingen, dus kiezen wij voor visuele werkvormen.

.....

'De lessen burgerschap vind ik erg leerzaam, al zijn ze soms wat te kort. We discussiëren veel met elkaar en gaan daardoor ook echt in gesprek over maatschappelijke thema's. Daar is in de klas alle ruimte voor. Ook in de netwerkweek krijgen we volop gelegenheid tot het voeren van discussies en het aangaan van een goed gesprek. Op die manier leer je heel goed je eigen mening te vormen en niet klakkeloos de mening van anderen te verkondigen.'

Chris Jonker
tweedejaars student Cross Media

Colofon

Deze brochure is een uitgave van Netwerk burgerschap mbo.
Met dank aan Landstede MBO, Friesland College, SintLucas, mboRijnland, Cibap en ROC de Leijgraaf voor hun medewerking.

Redactie en realisatie: Ravestein & Zwart

Vormgeving: Lauwers-C

Fotografie: Landstede MBO, Friesland College, SintLucas, mboRijnland, Cibap, ROC de Leijgraaf, Pedro Sluiter Foto.

Drukwerk: DPN

Oplage: 750

Januari 2018

